

A gazdasági integráció esélyei Szerbia és Szlovákia határ menti régióiban

Műhelytanulmány 1.

EOKIK

Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány

A gazdasági integráció esélyei Szerbia és Szlovákia határ menti régióiban

Szerkesztette: Réti Tamás

Műhelytanulmány 1.

EOKIK

Budapest, 2003. július

Tartalomjegyzék

Előszó (Törzsök Erika)	5
Bevezetés (Réti Tamás)	7
Összefoglaló (Ádám János és Huszka Beáta)	9
Huszka Beáta: Vajdasági magyarok a szerbiai privatizációban	13
Ádám János: A magyar-szlovák gazdasági kapcsolatok fejlődési lehetőségei az EU-csatlakozás tükrében	27

Előszó

Az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány *Kisebbségek – gazdasági átalakulás – regionális együttműködés* című projektjén belül három országban: Romániában, Szlovákiában és Szerbiában indított el kutatást. Az említett országok határ menti régióiban végzett összehasonlító vizsgálat feltárhatja azokat a gondokat, amelyek a tulajdonváltás, illetve a gazdasági szerepvállalás területén jelentkeznek. Fontosnak tartjuk ezt az összehasonlító megközelítést azért is, mert a „modernizációs lépcsők” – amikor a gazdaságnak és a társadalomnak teljesen új feltételek között kell elkezdenie működni –, a globalizáció, az Európai Unió integrációs folyamatai másként érintik a kisebbségi közösségeket, mint a többséget.

A gazdasági integráció esélyei Szerbia és Szlovákia határ menti régióiban az első műhelytanulmány, amit átnyújtunk az érdeklődő olvasónak. Úgy gondoljuk, a műfaj alkalmas arra, hogy ne csak információkkal szolgáljunk, de nyitottan várjuk a „műhelybeszélgetéshez” az olvasók megjegyzéseit, észrevételeit is. Abban a gyorsan változó világban ugyanis, amelyben élünk, csak közös gondolkodással képzelhető el, hogy a kor kihívásaira időben felkészüljünk.

Terveink szerint a most újtjára indított műhelytanulmány-sorozat első füzetét újak és újak fogják követni.

Budapest, 2003. június

Törzsök Erika

Bevezetés

Magyarország európai uniós csatlakozása új helyzetet teremt a környező országokkal folytatott gazdasági kapcsolatokban. Alapvető kérdésként felmerül, hogy sikerül-e a szűken vett régiókban is megteremteni a gazdasági integrációt. A Nyugattal történő integráció már jelenleg is fejlett szinten áll, és az unióba való belépésünk tovább ösztönzi gazdaságunk beágyazódását Nyugat-Európába. Uniós csatlakozásunknak van azonban egy eddig kevésbé tárgyalt vetülete: a közép-európai és a délkelet-európai országok közötti politikai-gazdasági-adminisztratív akadályok lebontása, a kereskedelmet, a befektetéseket, a vállalkozásokat, a munkaerő-vándorlást, a regionális kapcsolatokat korlátozó gátak felszámolása, vagyis a gazdasági liberalizáció kiterjesztése ezen országok közötti kapcsolatok teljes körére.

Jelenleg Magyarországnak a szomszédos átmeneti gazdaságokkal folytatott gazdasági kapcsolatai még jelentős tartalékokkal rendelkeznek. Bár a kereskedelem volumene a szabadkereskedelmi egyezmények következtében növekedett, mégis a környező országok részaránya hazánk külkereskedelmi forgalmában igen alacsony, ami ellentmond a szomszédságból, a földrajzi közelségből és a kulturális-történelmi hasonlóságból származtatható előnyöknek. A kereskedelem liberalizációja még távolról sem tekinthető teljesnek, a vámok lebontásán kívül még számos akadály gátolja a gazdaságok összenövését. Nem jobb a helyzet a szomszédos országokba irányuló magyar tőkebefektetések terén sem. Bár az utóbbi években történtek fordulatszerű változások, mégis a tőkeexport döntően néhány regionális multinacionális vállalat tevékenysége maradt, a hazai kis- és középvállalatok terjeszkedése még komoly tartalékokkal rendelkezik. Alacsonynak mondható a magyarországi vállalatok részvétele a szomszédos országok privatizációjában. A határon átnyúló regionális kapcsolatok még kezdeti stádiumban vannak. A munkaerőmozgást adminisztratív akadályok gátolják.

A szomszédos átmeneti gazdaságok a piaci reformok terén időben megkésettébb és következetlenebb utat jártak be. Számos országban a politikai rendszerváltás ellentmondásai komoly gátját képezték a gazdasági átalakulásnak. Bízni lehet azonban abban, hogy a Szlovákiával és Szlovéniával történő egyidejű uniós csatlakozás segíti a gátló tényezők felszámolását. Hasonlóképpen biztató, hogy Románia csatlakozása is belátható időn belül megtörténhet, Szerbia demokratizálása következtében jó úton van, hogy az Európai Unió a jövőben komoly partnerként számoljon vele.

A magyar gazdaság kifejezett érdeke, hogy környezetében felemelkedő és gyorsan növekvő gazdaságok legyenek. Az uniós csatlakozások kedvezően érinthetik a határok mentén elhelyezkedő magyar kisebbség által lakott régiókat. A jelenlegi peremvidékek legyőzhetik elmaradottságukat és a gazdasági integráció révén nagyon jelentős felzárkózási folyamat indulhat be.

Jelen műhelytanulmány számba veszi a szerbiai és a szlovákiai gazdaságok helyzetét, a kétoldalú kapcsolatok alakulását és felvázolja a felvidéki és a vajdasági gazdaságok sajátosságait elsősorban a magyar kisebbség gazdasági pozíciójának szempontjából. A tanulmány számos konkrét, időszerű és sürgető feladatot fogalmaz meg a felvidéki és vajdasági magyar kisebbség által lakott régiók gazdasági támogatására.

Az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány számos műhelytanulmány megjelentetését tervezi. Ezek között várható a vajdasági gazdasággal és a szlovák gazdasággal foglalkozó részletesebb műhelytanulmányok megjelenése, de tervezzük az egyes erdélyi és szlovákiai régiók gazdasági átalakulásának bemutatását is. A műhelytanulmányokat még nem tekintjük kutatásunk végleges termékének, de szándékaink szerint ezek a munkák hozzá tudnak járulni ahhoz, hogy jobban megismerjük a Magyarország közvetlen környezetében levő gazdaságokban lejátszódó folyamatokat.

Réti Tamás
szerkesztő

Összefoglaló

I.

Szerbiában 2001 júliusában a parlament elfogadta az új privatizációs törvényt, amely új lendületet adott a szerbiai privatizációs folyamatnak. Legkésőbb 2005 júliusáig mintegy 7000 céget terveznek privatizálni Szerbiában, és habár a privatizációs törvény életbe lépése után eltelt másfél évben lassan indult el a magánosítás, a folyamat felgyorsulni látszik, mivel az ügyletek kétharmadát a múlt év utolsó két hónapjában zárták le. Külföldi vásárlók eddig leginkább a vajdasági vállalatok iránt érdeklődtek, valamint a privatizálásra váró vállalatok közel fele a tartományban található. A vajdasági magyarok szinte alig vettek részt az eddigi privatizációban, aminek okai egyrészt a magyar vállalkozói réteg tőkeszegénységében, másrészt a bankkölcsönök hiányában keresendők. Mindeddig a magyarországi befektetőket is a szerbiai/vajdasági privatizációtól való távolmaradás jellemezte, ami elsősorban a magyarországiak Szerbiával szembeni általános bizalmatlanságával magyarázható, nem pedig a befektethető tőke hiányával. A befektetett tőke nagyságát tekintve a magyar tőke jelenléte a szerbiai gazdaságban messze elmarad a lehetőségektől, annak ellenére, hogy az elmúlt évben megduplázódott a magyar tőkével Szerbiában alapított vegyes vállalatok száma. Figyelmet érdemel, hogy nemcsak a magyarországi befektetők maradtak eddig távol. A magánosítás túlnyomórészt hazai vállalkozók, jogi személyek részvételével zajlik, elenyésző a külföldi befektetők részvétele.

A vajdasági magyarok sajátos történelmi helyzetüknél fogva a szerbiai átlaghoz képest is hátrányos feltételekkel indulnak a privatizációban, illetve a gazdasági pozícióért és a megmaradáshoz szükséges egzisztencia megteremtéséért folytatott versenyben. Gazdasági helyzetük folyamatosan romlik, ami annak tudható be, hogy kimaradtak az elmúlt évtized tőkefelhalmozási folyamataiból. A politikai szférában, az adminisztrációban, a most privatizálásra kerülő társadalmi vállalatok vezetőségében a magyarok alulreprezentáltak, továbbá a Vajdaságban jelen lévő magyar kis- és középvállalkozói réteg sem képes igazán bekapcsolódni a most zajló magánosításba. A délvidéki magyarság elsősorban az általa lakott területen működő kis- és középvállalkozások árveréses úton történő privatizációjában érdekelt, viszont erre önerőből nem képes a fent említett okokból az alacsony árak és a hatéves részletfizetési lehetőség ellenére sem, hiszen egy minimális kezdőtőkét sem képes előteremteni. Ezt kölcsönökkel lehetne ellensúlyozni, de jelenleg Szerbiában ez a probléma megoldatlan.

Zoran Djindjics szerbiai kormányfő halála az élet számos területén változást hozott Szerbiában, mégis úgy tűnik, hogy Szerbia kitarat a Djindjics által elkezdett reformpolitika mellett. Habár a gyilkosság nyilvánvaló destabilizáló hatásának köszönhetően várhatóan csökkenni fognak a beruházások 2003 első felében, a második félévben már újra növekedhetnek, ha a szerbiai kormányzat megteszi a szükséges gazdasági és politikai intézkedéseket. Mindezek fényében jelen pillanatban rövid távra tekintve feltehetően nehéz lesz a magyarországi vállalkozókat meggyőzni arról, hogy tőkéjükkel kapcsolódjanak be a szerbiai privatizációba, ezért talán fontosabb és célravezetőbb

lenne a vajdasági vállalkozók hatékony támogatása megfelelő pénzügyi technikákkal, hogy képessé váljanak a privatizációban való részvételre. Mindemellett középtávon továbbra is érdemes a magyarországi befektetőket ösztönözni a vajdasági lehetőségek kihasználására, hiszen feltételezhető, hogy a magyarországi erősebb gazdasági jelenléte a Vajdaságban nemcsak gazdasági lehetőségeket és munkahelyeket teremtené az ottani magyarság számára, hanem a magyar kultúra súlyát és megbecsülését is növelhetné. Ha a jelenlegi szerb kormányzat eddigi lendülete nem törik meg a bűnözés elleni harcban, és valóban folytatja a Djindjics által megkezdett reformokat, akkor pár hónap elteltével a jelenleg ijesztőnek tűnő szerbiai politikai-gazdasági közeg viszszanyerheti a befektetők bizalmát. Sőt, talán még inkább megnyerheti, hiszen Djindjics meggyilkolása következtében számos, eddig megoldhatatlannak tűnő probléma megoldódni látszik. Fontos hangsúlyozni viszont, hogy függetlenül attól, mennyire ítéltető biztonságosnak és stabilnak a szerbiai befektetési környezet egy kormányfői gyilkosság után, a privatizációban lépni most kell. A magyarországi befektetőknek érdemes a helyi vállalkozókkal együttműködni, mivel így még kedvezményesebb feltételekkel szerezhhetnek tulajdonrészt. A vajdasági vállalkozók és a magyar befektetők számára most kedvezőek a feltételek a vajdasági cégek privatizálásában, ezeket most kell kihasználni, mert bizonytalan, hogy ezek az előnyök meddig állnak fenn. Egyrészt sürgősen tenni kellene annak érdekében, hogy a vajdasági vállalkozók tőkéhez jussanak, másrészt a megfelelő információs csatornák megnyitása által fel kellene hívni a magyarországi vállalkozók figyelmét arra, hogy érdemes bekapcsolódni a szerbiai, leginkább a vajdasági privatizációba.

Ennek kézzelfogható oka, hogy a vajdasági befektetési környezet számos gazdasági előnyt és kiaknázzható lehetőséget rejt magában. A Vajdaságban stabilabbak a jogi-politikai, intézményi viszonyok, a gazdasági mutatók is jobbak, mint általában Szerbiában. Ezenkívül a vajdasági magyarok jelenléte kulturális és információs tőkét jelenthet a magyar befektetők számára. Bizalomra ad okot a szerb kormányzat által végrehajtott hiteles makrogazdasági stabilizáció, és a különösen kedvező privatizációs feltételek. Ugyanakkor nem hallgathatók el a szerbiai gazdaság kockázati tényezői, úgymint Szerbia politikailag labilis helyzete, amely nemcsak és nem elsősorban Djindjics meggyilkolásából ered; illetve a Vajdaság ellentmondásos alkotmányjogi státusza. Makrogazdasági szinten további kockázat forrása, hogy a gazdaság középtávú stabilitása igen törekeny, és sok olyan tényezőtől függ, amire a szerbiai kormányzatnak nincs ráhatása. A gazdaság fenntartható növekedése egyrészt függ a reformok és az erős makrogazdasági irányítás folytatásától, másrészt attól, hogy lesz-e megfelelően időzített külföldi pénzügyi támogatás és sikerül-e az ország adósságát átütemezni. Üzleti kockázati tényezők is terhelik a szerbiai befektetéseket, mint a fellazult fizetési fegyelem, a bizonytalan szállítások, a megbízhatatlan technológiai fegyelem, a nehézkes vámkezelés, hiányos tulajdoni nyilvántartás stb.

Magyarország részéről elsősorban a vajdasági vállalkozók helyzetbe hozására lenne szükség, másodsorban a magyarországi befektetők ösztönzésére a privatizációban való részvételre. A magyarországi befektetőket többek között egy kockázati tőkealap létrehozásával, adókedvezményekkel, hatékonyabb információszolgáltatással lehetne ösztönözni a szerbiai tőke kivételre. A vajdasági vállalkozók számára kiemelten fontos lenne kedvezményes feltételekkel bíró privatizációs hitelek biztosítása, illetve

szükség lenne olyan támogatási formára, ahol a pénzeket nem csak konkrét vásárlásra adják, hanem bizonyos térségekbe irányulna egy regionális fejlesztési koncepció végrehajtása keretében.

II.

Magyarországon, amikor az uniós csatlakozás gazdasági aspektusairól beszélünk, szinte kizárólag a nyugat-európai kereskedelmünk növelését helyezük előtérbe. Nem vitatható, hogy a nemzetgazdaság számára ezek a kapcsolatok hordozzák a legnagyobb értéket, de nem szabad elfelejtenünk, hogy hazánkkal együtt másik kilenc ország is csatlakozik 2004. május 1-jétől az Európai Unióhoz. Szükség van tehát arra, hogy állami szinten is felkészüljünk azokra a kihívásokra és lehetőségekre, amelyeket a vámhatár eltűnése ezekkel az országokkal való kereskedelmünk fejlődésében jelenthet.

Szlovákiában az autoriter jellegű mečiar rendszer bukásával megteremtődött a viszonylag stabil és biztonságos politikai és gazdasági környezet. Bár ez a fejlődés még jelenleg is folyamatban van, a küszöbön álló uniós csatlakozással várhatóan megszűnnek azok az akadályok, amelyek eddig elriaszthatták a magyar kis- és középvállalkozókat a szlovákiai megjelenéstől. Néhány nagyvállalat már megjelent Szlovákiában (MOL, OTP, Danubiushotels Rt.) és Szlovákia ezzel a magyar tőkekihelyezések szempontjából máris első helyre került a régióban.

A Szlovákia déli részén elhelyezkedő hat járásban él a felvidéki magyarok túlnyomó többsége. Az évtizedekig nehezen átjárható magyar–szlovák határ azonban nagyon hátrányos, periférikus helyzetbe hozta ezt a vidéket. Az eddigi negatív tendenciákat azonban az EU-csatlakozás remélhetőleg megváltoztatja.

A kilencvenes évek viszonylagos stagnálása után – részben a szlovák fizetőképes kereslet megélénkülése következtében – folyamatosan bővül a magyar–szlovák kereskedelem, de a magyar termékek még mindig nehezebben találhatnak piacra Szlovákiában és folyamatos Magyarország passzívuma.

A Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (CEFTA) aláírásának éppen az volt a célja, hogy legalább részben lebontsa a gazdasági korlátokat a régióban, az ipari termékekre vonatkozó vámok megszüntetésével megteremtette a szabadkereskedelem kereteit, de nem volt sikeres a nem vám jellegű akadályok, illetve az egyes mezőgazdasági termékekre vonatkozó vámok felszámolásában.

Az Európai Unió 2002 decemberében Magyarország mellett Szlovákiát is meghívta tagjai sorába. A tagsággal Magyarország mellett Szlovákia is alanyává válik egy olyan gazdasági és politikai feltételrendszernek, ami viszonylagosan gyors átváltozásra fogja készíteni az egyébként csak lomha fejlődésre képes államigazgatási-gazdaságirányítási rendszert.

A magyar kormányzatnak is nagy szerepe van a csatlakozással kapcsolatos információk eljuttatásában a gazdaság szereplői számára. Ebben a munkában a megfelelő módon kellene tájékoztatni az észak-magyarországi vállalkozókat, regionális intézményeket és a gazdaság más szereplőit a határ átjárhatóságából adódó lehetőségekről, a munkavállalás, vállalkozás, befektetés és árumozgás teljes liberalizációjáról magyar–szlovák viszonylatban, ami a magyar csatlakozás egyik nagyon fontos, ám keveset hangsúlyozott hozadéka.

A magyar–szlovák határ sok esetben korábban szorosan összetartozó és gazdaságilag együttműködő, együtt lélegző régiókat osztott ketté. Az EU-csatlakozás történelmi lehetőség arra, hogy újraélesszük ezeket az évszázados gazdasági kapcsolatokat – természetesen a mai követelményeknek és a versenyhelyzetnek megfelelően. Ebben a helyzetben a szlovákiai magyarság, nyelvtudásánál, a két kultúra ismereténél fogva, kiemelt, hídszerephez juthat.

Huszka Beáta
Ádám János

I.

Huszka Beáta

Vajdasági magyarok a szerbiai privatizációban

2000 őszén Szerbia – Kelet-Közép- és Délkelet-Európa országaihoz képest igen megkéseve – a politikai és gazdasági átalakulás útjára lépett. A több mint tíz évig tartó, Milosevic nevével fémjelzett korszak után, melyet háborúk és szankciók jellemeztek, az új kormányzat nehéz feladatot vállalt magára. 2000-re az egy főre eső nemzeti össztermék az 1989-es szint felére süllyedt, az ország külkereskedelme drasztikusan esett vissza, az infláció krónikusan magasra szökött, a belső és külső államadósság elérte a GDP 141 százalékát. A centralizált politikai hatalom rátelepedett a gazdaságra, aminek következtében az állam beavatkozása a piaci folyamatokba többek között az árak és az árfolyamok ellenőrzése által általános gyakorlattá vált. Az állam által vezérelt rossz gazdasági koordináció káros hatásait súlyosbították a nemzetközi közösség által Jugoszláviára kivetett gazdasági szankciók 1992 és 1996, illetve 1998 és 2000 között.¹ A reálszektort a piacorientált tulajdonosi struktúra és a működőtőke hiánya jellemezte, a bankok veszteségesen működtek, az adórendszer komplikált és túlszabályozott volt. Mindezek következtében a gazdaságban az illegális tevékenységek aránya jelentősen megnőtt az állam bevételeinek további csökkenését eredményezve, ami együtt járt a társadalombiztosítási rendszer leépülésével, illetve a társadalom általános elszegényedésével; az abszolút szegénység mértéke 1990-hez képest az évtized végére megduplázódott. A kilencvenes évek folyamán az életszínvonal 50 százalékkal csökkent, a szegénység mértéke nemcsak jugoszláv, de regionális viszonylatban is rekordot döntött. A 2000 őszén hatalomra került új kormányra óriási nyomás nehezedett a lakosság részéről, elsősorban az életszínvonal gyors javulását várták a stabilizációs politikától, amely viszont természeténél fogva megszorító intézkedések alkalmazását is feltételezi.²

Az elmúlt két és fél év sem volt mentes politikai harcoktól, belpolitikai és külpolitikai krízisektől, mégis az eddigi eredmények alapján megállapítható, hogy a kormányzat elkötelezetten teljesíti az általa felvállalt gazdasági reformprogramot. Az új kormány elsődleges és legfontosabb feladatául tűzte ki az ország makroökonómiai stabilitásának helyreállítását, aminek elengedhetetlen feltétele volt a fiskális deficit finanszírozhatóvá tétele. A reformprogram egyik legfontosabb és legsürgősebb célkitűzése lett az infláció visszaszorítása és a monetáris ellenőrzés megteremtése. Az elmúlt két és fél év

¹ Memorandum of the Executive Directors of IBRD and IDA, Transitional Support Strategy Update for the Federal Republic of Yugoslavia, 1.

² Miloško Arsic – Zorica Mladenović – Pavle Petrović: *Macroeconomic Stabilization in the FRY*. Vienna Institute for International Economic Studies (WIIW), 2001. december 3.

jelentősebb gazdasági intézkedései közé tartozik többek között az árak liberalizációja, a bankszektor reformja, az adóreform, a külkereskedelmi reform, a társadalombiztosítási rendszer és a nyugdíjrendszer reformja, a korrupció elleni intézkedések, a munkaerőpiac reformja, a költségvetés hatékonyabbá és átláthatóbbá tétele és a privatizáció. Ez utóbbi – amely ezen dolgozatnak is témája – most zajlik, a szerb kormányzat 2005-ig (néhány nagyobb állami vállalat esetében 2007-ig) kívánja lezárni. Az eddig folytatott gazdasági konszolidációs politikának általában rendkívül pozitív a nemzetközi megítélése. Ezen belül a privatizációt a Világbank 2003 februárjában sikeresebbnek és hatékonyabbnak értékelte, mint bármely másik közép-kelet-európai országban eddig lezajlott privatizációt.

A szerbiai privatizáció Magyarország számára legalább két szempontból lehet érdekes. Egyrészt lehetőségeket rejthet magyarországi befektetők számára, másrészt a vajdasági magyarok számára lehet meghatározó, mivel közvetlenül befolyásolja jövőbeni gazdasági kilátásait. Ami a magyarországi vállalkozók szerbiai befektetéseit illeti, általában elmondható, hogy **a magyar tőke jelenléte a szerbiai gazdaságban messze elmarad a lehetőségektől.** Igaz, hogy tavaly megduplázódott és kétszáz fölé emelkedett a magyar tőkével Szerbiában alapított vegyes vállalatok száma, viszont ezek nem jelentettek nagy méretű beruházásokat. **2000–2001-ben a magyarok a nem túl előkelő 17. helyet szereztek meg a külföldi országok szerbiai befektetéseinek rangsorában,**³ olyan országok mögött kullogva, mint Bulgária, Macedónia, Szlovénia és Horvátország. A felélénkült cégalapításai láz elsősorban a rendkívül liberális cégalapítási kondícióknak köszönhető, hiszen már kis mértékű tőkebefektetéssel is meg lehet teremteni a piaci jelenléte, majd kivárni a kedvezőbb üzleti, piaci helyzetet.

A vajdasági magyarok helyzetét értékelve megállapítható, hogy sajátos történelmi helyzetüknél fogva a szerbiai átlaghoz képest is hátrányos feltételekkel indulnak a privatizációban, illetve a gazdasági pozíciókért és a megmaradáshoz szükséges gazdasági alap megteremtéséért folytatott versenyben. Gazdasági helyzetük folyamatosan romlik, ami annak tudható be, hogy kimaradtak az elmúlt évtized tőkefelhalmozási folyamataiból. A politikai szférában, az adminisztrációban, a most privatizálásra kerülő társadalmi vállalatok vezetőségében a magyarok alulreprezentáltak, továbbá a Vajdaságban jelen lévő magyar kis- és középvállalkozói réteg sem képes igazán labdába rúgni a most zajló magánosításban.

Privatizáció

2001 júliusában fogadta el a szerbiai köztársasági parlament az új privatizációs törvényt, amely friss lendületet adott a szerbiai privatizációs folyamatnak. A törvény megalkotásával az volt a szerb kormány szándéka, hogy szakítson az eddigi ellentmondásos privatizációs gyakorlattal és elsősorban aukciókon és tendereken keresztül stratégiai befektetőknek adja el az állami és társadalmi tulajdonban lévő vagyon nagy részét. A törvény 2001 őszén lépett hatályba.

A szerbiai privatizáció során eddig a vajdasági vállalatok iránt volt a legnagyobb a külföldiek érdeklődése, és a privatizálásra váró vállalatok közel 50 százaléka találha-

³ Magyar befektetők és a szerbiai privatizáció, Felkínált lehetőség. *Magyar Szó*, 2002. november 7.

tó a tartományban.⁴ 2002-ben a zöldmezős beruházásokból és az állami vállalatok külföldi befektetőknek történő eladásából 600 millió dollár bevétel származott az országnak, 2003-ban 1 milliárd euró privatizációs bevételre számít a kormányzat.⁵ Legkésőbb 2005 júliusáig mintegy 7000 céget terveznek privatizálni Szerbiában, és habár a privatizációs törvény életbe lépése után eltelt másfél évben csupán 193 vállalatot sikerült privatizálni, **a folyamat felgyorsulni látszik**, mivel az ügyletek kétharmadát a múlt év utolsó két hónapjában zárták le.⁶ 2003. április elsejéig Szerbia központi részén összesen 1701 vállalatban kezdődött el a magánosítási eljárás, és 431-ben fejeződött be. A 2003. februárig érvényben lévő törvényi szabályozás szerint a tartomány a Vajdaságban keletkezett privatizációs bevételek 5 százalékát tarthatta meg (és öt százalék járt a községeknek is). Ez 2003 februárjától úgy módosult, hogy a vajdasági privatizációs bevétel 25 százaléka kerül közvetlenül a Tartományi Fejlesztési Alapba, másik 25 pedig a szerbiaiba azzal a kikötéssel, hogy azt csak vajdasági fejlesztések támogatására lehet felhasználni. Az elmúlt másfél évben hét vajdasági vállalatot értékesítettek tender útján, 163-at adtak el aukció keretében, 41 cég részvényeit a Vajdasági Részvényalap adta el. A privatizációs törvény elfogadása óta befolyt privatizációs bevételekből a Vajdaság az 5, illetve februártól az 50 százalékos részesedési arány értelmében összesen 875 millió dinárt (kb. 13,61 millió eurót) kapott.⁷

A vajdasági magyarok szinte alig vettek részt az eddigi privatizációban, számuk a tizedet sem éri el. Ennek leglényegesebb okai a magyar vállalkozói réteg tőkeszegény-sége, illetve a bankkölcsönök hiánya. Ezzel szemben a magyarországi befektetők szerbiai/vajdasági privatizációtól való távolmaradása elsősorban a magyarországiak Szerbiával szembeni általános bizalmatlanságával magyarázható, semmiképpen sem a befektethető tőke hiányával.

Viszont nem árt hangsúlyozni, **hogy nemcsak a magyarországi befektetők maradtak eddig távol, hiszen a magánosítás túlnyomórészt hazai vállalkozók, jogi személyek részvételével zajlik, elenyésző a külföldi befektetők száma (egy-két nagyobb cég eladásától eltekintve, mint cementgyár, cukorgyár stb.).**⁸ Azok a magyarországi cégek pedig, amelyek beléptek a szerbiai piacra, saját kapcsolataikra és információikra támaszkodva önállóan léptek fel. Ezzel szemben a vajdasági magyarok igénylik, hogy a magyarországiak valahogyan segítsék őket a magyarok telephelyeiken lévő cégek privatizálásában, illetve hogy a magyar tőke a jelenleginél nagyobb súllyal vegyen részt a vajdasági privatizációban.

Politikai változások és a privatizáció

Zoran Djindjics szerbiai kormányfő meggyilkolása új helyzetet teremtett Szerbiában; a több mint egy hónapig tartó rendkívüli állapot felfüggesztése után nehéz egyelőre egyértelműen megítélni, hogyan fognak alakulni az ország politikai-gazdasági viszonyai. A Zsivkovics kormánynak Djindjics halála óta eltelt rövid időszakban végzett tevékenység-

⁴ Szerb privatizáció: Vajdaság a cégek feléért a haszon tizedét kéri. *FigyelőNet*, 2003. január 15, <http://www.fn.hu>.

⁵ Update 1-U.S. Ball plans 75 mln-euro can plant in Serbia. *Reuters*, 2003. január 16.

⁶ Szekeres W. István: Új mesterlövészek – gyorsul a szerbiai privatizáció. *Figyelő*, 2003. január 16.

⁷ Több is maradhatna itt... *Magyar Szó*, 2003. április 18.

⁸ Egyeseknek lehet – másoknak nem, *Magyar Szó*, 2003. április 1.

ge arra enged következtetni, hogy Szerbia folytatja a radikális reformokat, és talán éppen a tragikus esemény következtében sikerül az államot, az igazságszolgáltatást, a gazdasági életet, a katonaságot, rendőrséget, titkosszolgálatokat és a társadalom szinte minden szféráját megfertőző bűnözéssel leszámolni. Mégis, a kormányfő meggyilkolása, a bírák tömeges elbocsátása, ügyészek leváltása a szerbiai befektetési környezet instabilitásáról tanúskodnak.

Mladjen Kovacevics, a Belgrádi Közgazdasági Kar professzora szerint az elkövetkező néhány hónapban a tavalyi időarányoshoz képest csökkenni fog a beruházás, de a második félévben már növekedésre lehet számítani, ha a kormányzat megteszi a szükséges gazdasági és politikai intézkedéseket.⁹

Ha a jelenlegi szerb kormányzat eddigi lendülete nem törik meg a bűnözés elleni harcban, és valóban folytatja a Djindjics által megkezdett reformokat, akkor pár hónap elteltével a jelenleg ijesztőnek tűnő szerbiai politikai-gazdasági közeg visszanyerheti a befektetők bizalmát. Sőt, talán még inkább megnyerheti, hiszen Djindjics meggyilkolása következtében számos, eddig megoldhatatlannak tűnő probléma megoldódni látszik. Javult a Hágával való együttműködés és a nyugati országok hathatós anyagi támogatásukról biztosították Szerbiát, immáron nem kötve azt közvetlenül a még szabadlábban lévő háborús bűnösök kiadatásához. Felvették az államszövetséget az Európa Tanácsba, közvetlenül a gyilkosság után a kormányzat képes volt egységesen fellépni, a kormányzó Demokrata Párt támogatottsága minden eddiginél nagyobbra nőtt,¹⁰ a lakosság a gyilkosság hatására talán most nagyobb hajlandóságot mutat a Djindjics által megkezdett fájdalmas gazdasági reformok eltűrésére és támogatására, és esély látszik az országot markában tartó bűnözés hatalmának megtörésére. „Ha most kihasználnánk a bűnözés elleni harcban szerzett hitelünket, s ezt átvinnénk a gazdasági szférára is, előbb a kormányon, majd a parlamenti procedúrán keresztül is, akkor az év második felében a polgárok igencsak meglepődnének a külföldi befektetők ideáramlásától s a gazdasági növekedéstől egyaránt” – hangsúlyozta a bankkormányzó, aki szerint, ha Szerbia most nem él ezzel a lehetőséggel, történelmi esélyt szalaszt el.¹¹

Függetlenül attól, hogy mennyire ítéltető biztonságosnak és stabilnak a szerbiai befektetési környezet, a privatizációban lépni most kell, annál is inkább, mivel a tempó a tavalyi év utolsó két hónapjában felgyorsult, és sorban kelnek el a vállalatok. A magyarországi befektetőknek érdemes a helyi vállalkozókkal együttműködni, mivel így még kedvezményesebb feltételekkel szerezhetnek tulajdonrészt, viszont ezeket most kell kihasználni, mert bizonytalan, hogy az előnyök meddig állnak fenn. Egyrészt sürgősen tenni kellene annak érdekében, hogy a vajdasági magyar vállalkozók tőkéhez jussanak, másrészt a megfelelő információs csatornák megnyitása által fel kellene hívni a magyarországi vállalkozók figyelmét arra, hogy érdemes bekapcsolódni a szerbiai, leginkább a vajdasági privatizációba.

⁹ Kevesebb beruházás, *Magyar Szó*, 2003. március 28.

¹⁰ Ez közvetlenül a rendkívül állapot bevezetésekor volt igaz, támogatottságuk az SZDP-ét is meghaladta. Május végére viszont újra az Szerbiai Demokrata Párt (SZDP) vette át a vezetést.

¹¹ Dinkics: Szerbia történelmi esélye. *B92*, 2003. április 5.

A vajdasági befektetői környezet jellemzése

Előnyök

– **A Vajdaságban stabilabbak a jogi-politikai, intézményi viszonyok**, a jogbiztonság jobban érvényesül, mint Szerbia egyéb területein. A Vajdaságban történelmi örökség az a kialakult jogi-intézményi háttér, ami a Milosevics-rezsim bukása utáni új politikai helyzetben újra működésbe lépett; ez elsősorban annak köszönhető, hogy itt volt mihez visszatérni. Egyes gazdasági mutatók is jobbak, míg a szűkebb Szerbiában az export 15,6 százalékkal nőtt 2001-ről 2002-re, a Vajdaságban 26,7 százalékkal. A Vajdaságban az egy főre eső bruttó hazai termék 53 százalékkal haladta meg a szerbiai átlagot (2000. évi adat); a tartományban a regionális egyenlőtlenségek is kisebbek, mint szűkebb Szerbiában; illetve a tartomány adja a köztársasági költségvetés 42-49 százalékát¹² (a Vajdaság lakossága 20 százaléka Szerbiáénak).¹³ A Vajdaságban magasabb az adók, járulékok befizetési aránya; az adók befizetése a legrosszabb esetben is meghaladja a 70 százalékot, ezzel szemben az arány Dél-Szerbiában néhol 30 százalék (további például szolgálhat, hogy a villanyszámla elmaradások szembeötlően kisebbek a Vajdaságban, mint Szerbia egyéb területein).¹⁴ A Vajdaságban Szerbia egyéb részeihez képest a cégbejegyzések, a telekkönyvek sokkal rendezettebbek, emiatt a jelzalogot inkább be lehet jegyezni, a tartozások behajthatóbbak. Jobb a helyzet a közbiztonság, a bűnügyek számának tekintetében is, és magasabb a büntettek felderítési aránya, mint Szerbia egyéb területein.¹⁵

– **A vajdasági magyarok jelenléte kulturális és információs tőkét jelenthet** a magyarországi befektetők számára; nyelv- és helyismeretük megkönnyítheti a magyarországiak belépését a vajdasági piacra. A magyar önkormányzatú községekben a magyarországi cégek számíthatnak az önkormányzat politikai támogatására, illetve helyi magyar vállalkozókkal társulva számos gazdasági kedvezményt élvezhetnek.

– **Hiteles makrogazdasági stabilizáció:** Szerbiában a gazdaság javuló teljesítményt mutat, az inflációt sikerült normális keretek közé szorítani, az árak és árfolyamok stabilizálódtak, 2002-ben már nőtt az ipari termelés, javult a vállalatok kondíciója, és általában a szerb kormány stabilizációs gazdaságpolitikája pozitív eredményeket hozott. 2003. január elsejétől a vállalati nyereségadó kulcsa 20-ról 14 százalékra mérséklésével Európában (a Boszniai Szerb Köztársaságot nem számítva) a legalacsonyabb adószintet érték el, további ösztönzőket teremtve a tőkebeáramláshoz.¹⁶ A privatizációt a nyíltság és a folyamatosság jellemzi, ami azt jelenti, hogy folyamatosan tájékoztatják róla a külföldi és a hazai közvéleményt. A Világbank 2003 februárjában a szerbiai privatizációs folyamatot sikeresebbnek és hatékonyabbnak értékelte, mint bármely másik közép-kelet-európai országban eddig lezajlott privatizációt. Mivel az ország alig két éve állt növekedési pályára, érdemes befektetni, hiszen a belső kereslet bővülése és relatíve magas gazdasági növekedés várható. Érdemes továbbá hangsúlyozni, hogy Szerbia a térségben hagyományosan vezető szerepet töltött és tölt be, illetve tranzitútvonal, ami geopo-

¹² Kevesebb is jó lett volna, *Magyar Szó*, 2003. február 27.

¹³ Republic of Serbia, Republic Statistical Office, *Communication No.295*, 2002. december 24.

¹⁴ *Magyar Szó*, 2003. február 19.

¹⁵ A cél a narkómaffia felszámolása. *Magyar Szó*, 2003. február 22.

¹⁶ Djelic egymilliárd dollárra számít. *Magyar Szó*, 2003. január 3.

litikai jelentőségét növeli. Az Európai Unióhoz csatlakozó Magyarország számára az is vonzóvá teheti Szerbiát, hogy enyhébbek a környezetvédelmi előírások, könnyebben adhatók különféle gazdasági kedvezmények, alacsonyabbak az adók, a bérek.¹⁷

– **Különösen kedvező privatizációs feltételek**, amelyek következtében olcsón lehet vállalati tulajdonhoz jutni. Az árverésen a vállalatok értékének 70 százaléka licitálásra, a maradék 30 százalék a cég dolgozóinak tulajdonába kerül. Az árverés során a kezdő kikiáltási ár a könyv szerinti érték 20 százaléka, amit ha legalább egy érdeklődő elfogad, kezdődhet az árverés, egyébként a vállalatot újra meghirdetik, de akkor a kikiáltási ár az előzőnek már csak a fele (vagyis a könyv szerinti érték 10 százaléka).¹⁸ A privatizáció során Szerbia és Montenegró állampolgárainak joguk van hitel felvételére, amellyel a megvásárolni kívánt vállalat árának egy részét kamatmentes kölcsön útján 6 év alatt fizethetik ki. Termőföldvásárlás esetén a mezőgazdasági minisztérium megtéríti a vásárolt földterület árának egyharmadát azoknak a termelőknek, akik földet vásárolnak.¹⁹ A kedvező feltételek kihasználása érdekében a privatizációban esetleg érdekelt magyarországi befektetőnek érdemes helyi vállalkozókkal társulni.

A vajdasági gazdasági környezet politikai kockázatai

– **Szerbia politikailag labilis helyzete:** Zoran Djindjics kormányfő meggyilkolása és az azóta zajló események leginkább arról tanúskodnak, hogy mennyire nem volt stabil az ország a Milosevics-rezsim bukása után sem. A gyilkosság és az annak kapcsán napvilágra került korrupciós és maffiaügyek mellett számos egyéb, politikailag megoldatlan konfliktus terhelte Szerbia és Montenegróban a későn megkezdett politikai-gazdasági átmenet folyamatát. A Montenegróval létrehozandó közös állam problémája habár ideiglenesen rendeződött, fennáll annak a lehetősége, hogy három év múlva népszavazást írnak ki a szétszakadásról. Említést érdemel Koszovó rendezetlen státusza, az iraki fegyverszállítási botrány, Szerbiának a nemzetközi közösség által nehezményezett, a Boszniai Szerb Köztársasággal fenntartott „különleges” kapcsolata, a Demokrata Párt és a Szerbiai Demokrata Párt közötti ellentétek, amelyek a parlament működését is megbénították egy időre, a sikertelen elnökválasztások és a Vajdaság és a Köztársaság közötti feszültség a vajdasági autonómia nem kielégítő rendezése miatt.

– **A Vajdaság ellentmondásos alkotmányjogi helyzete:** 2002 februárjában hivatalosan életbe lépett a Vajdaság autonómiáját részben visszaállító törvény, az ún. „Omni-busztörvény”, amely alapján a tartomány számos korábbi jogkört visszacapott. A törvény alapítói, normatív és végrehajtói hatalommal ruházta fel a tartományt, illetve a tartományi alapok gazdálkodása tartományi ellenőrzés alá került. A törvény következtében a vajdasági költségvetés az eddigiehez képest sokszorosára emelkedett, amelyből a tartomány képes önállóan finanszírozni a tartományi hatáskörbe visszakerülő költségigényes közszolgáltatásokat. 2002-ben a tartományi költségvetés 7,9 milliárd dinárra rúgott, ami valóban előrelépés ahhoz képest, hogy két évvel ezelőtt tartományi költségvetés nem is létezett. 2001-ben különítettek el először ilyen kategóriát a köztársasági

¹⁷ Interjú Pallos Andrással.

¹⁸ Szekeres W. István, Új mesterlövészek – gyorsul a szerbiai privatizáció. 2003. január 26.

¹⁹ Dr. Dragan Veselinov: Az államnak minél előbb el kell adnia a tulajdonában levő termőföldeket. *Magyar Szó*, 2003. január 29.

költségvetésből, 360 millió dinárt, ami 2002-ben először 690 millióra emelkedett, és végül az Omnibusztörvény elfogadása és a Tartományi Végrehajtó Tanács képviselőivel való tárgyalások után érte el az említett 7,9 milliárd dinárt. 2003-ra a vajdasági költségvetést 13,7 milliárd dinárban²⁰ határozták meg, ami nem fog változni a köztársasági alkotmány reformja előtt, viszont azután jelentős növekedést ígért a kormány.²¹ Számos bíráló érte a törvényt, vajdasági politikai körökben túl kevésnek tartják a visszakapott jogokat és hatásköröket, egy teljesebb körű autonómia első lépéseként tekintenek rá, és csak mint átmeneti megoldást tartják elfogadhatónak.

A Vajdaság Autonóm Tartomány képviselőháza javasolta a köztársasági képviselőháznak a Szerbia tulajdonában lévő eszközökről szóló törvény módosítását, amely szerint a Vajdaság AT területén lévő állami tulajdonban lévő ingatlanok tulajdonjoga átszállna a tartományra. A tartományi képviselőház által javasolt törvény elismerné az autonóm tartomány (és a helyi önkormányzatok) vagyoni jogi szuverenitását, mivel visszaszolgáltatná azt az alkotmányellenesen megvont lehetőséget, hogy polgárainak és gazdaságának érdekében értékpapírokat bocsásson ki vagy jelzálogról szóló szerződéseket kössön. A szerb kormány gyakorlatilag elutasította a javaslatot. Azért is probléma a tartomány és a községek vagyonának rendezetlen helyzete, mely szerint minden ingatlan köztársasági vagyont képez, mert lassítja a tőkebehozatalt. Annak következtében, hogy az adásvétel nem a helyi szervek hatáskörébe tartozik, a folyamat túl hosszúra nyúlik; a befektetőket sokszor elriasztja a szerződések megkötésének, illetve az építési engedélyek beszerzésének bonyolultsága, időbeli elhúzódása.²²

Nehézségek merültek fel a mezőgazdasági birtokok magánosítása kapcsán is (a tartomány területén eddig 72 mezőgazdasági birtok esetében indult el a privatizáció), mivel továbbra is tisztázatlan a kisajátított földek visszaszolgáltatásának módja, és általában nincs rendezve a kártalanítás formája.²³ Már arra is akadt példa, hogy az államosított vagyon (nemcsak földvagyon) egykori tulajdonosai egykori tulajdonuk erőszakos birtokba vételével is fenyegetőztek, és habár valószínűleg nem az efféle akciók fogják meghatározni a kártalanítás folyamatát, társadalmi konszenzus semmi esetre sem övezi ezt a kérdést.²⁴ Egy ideig a koncessziós törvény elfogadását is bojkottálták a vajdasági pártok a köztársasági törvényhozásban, mivel a törvény támogatásának előfeltételül szabták, hogy a koncessziós bevételek 50 százaléka maradjon a tartományban, amit viszont nem támogatott a többi párt.²⁵ Végül sikerült elfogadni a koncessziós törvényt azzal a feltétellel, hogy a bevételek 30 százalékát tarthatja meg a tartomány, az eset jól tükrözi, hogy az ország decentralizálása és a Vajdaság rendezetlen státusza körüli politikai feszültségek milyen negatív hatással vannak az országban zajló gazdasági reformokra, jelen esetben a mezőgazdaság reformjára.

A tartományi honatyák továbbá sérelmezik, hogy a jelenlegi törvényi keretek között a kitermelt vagy kibányászott nyersanyagokból származó jövedelmek mindössze 20

²⁰ B92, 2002. február 7.

²¹ Ministry of Finance and Economy, *About foreign investments*, 2002. november 5., <http://www.mfin.sr.gov.yu>.

²² Európai feltételeket a tőkebehozatalhoz, *Magyar Szó*, 2003. január 7.

²³ Dr. Dragan Veselinov: Az államnak minél előbb el kell adnia a tulajdonában levő termőföldeket. *Magyar Szó*, 2003. január 29.

²⁴ Elég volt az ígéretekből. *Magyar Szó*, 2003. február 15.

²⁵ A VMSZ, a Vajdasági Szociáldemokrata Liga és a Vajdasági Reformpárt szavaztak a törvénytervezet ellen, de a Vajdasági Koalíció rá szavazott: Vajdaság több pénzt követel. *Magyar Szó*, 2003. február 26.

százaléka marad a községekben, vagyis 80 százalék folyik be a köztársasági államkasszába. A tartományi energia- és nyersanyagügyi titkárság azt javasolta, hogy ezt az elosztási struktúrát úgy módosítsák, hogy 50 százalék illesse meg az önkormányzatokat, 40 százalék a vajdasági költségvetést, és 10 százalék a köztársaságét. Míg 1990-ig Vajdaság önállóan határozta meg fejlesztési és beruházási tervét, két évvel a fordulat után még mindig a köztársaság rendelkezik vagyonával, természeti és szellemi javaival.²⁶

Tartományi szinten jelenleg folyik a Vajdaság alaptörvényéről szóló vita; ez a mostaninál magasabb szintű autonómiát biztosítana a tartománynak. Még ha sikerül is egyezsége jutni a tartományi parlamentben, a Vajdaság autonómiaja az új köztársasági alkotmány meghozatala előtt nem léphet hatályba, illetve azt a szerbiai parlamentnek is el kell fogadnia; mindezek fényében az új vajdasági alaptörvény sorsa meglehetősen bizonytalan időben és tartalomban egyaránt.

A tartomány és a köztársaság közti kötélhúzás nemcsak a vajdasági források aránytalan elvonásában ölt testet, de a tartománnyal szembeni kedvezőtlenebb elbánás is tetten érhető bizonyos területeken; például a költségek megfizetésében nem egyenlők a feltételek. A Vajdasági Mozgalom nemrég tiltakozásának adott hangot amiatt, hogy a dél-szerbiai községekben mentesítik az áramfogyasztókat hároméves tartozásuk alól, ugyanakkor a Vajdaságban, ahol 90 százaléknál is nagyobb a befizetési arány, a néhányszáz dináros adósság esetén is megvonják a villanyáramot.²⁷

Gazdasági kockázatok

Makrogazdasági szinten: habár a szerbiai reformfolyamat mindaddig biztató eredményekkel járt, a gazdaság középtávú stabilitása igen törékeny, és sok olyan tényezőtől függ, amire a szerbiai kormánynak nincs ráhatása. A gazdaság fenntartható növekedése egyrészt függ a reformok és az erős makrogazdasági irányítás folytatásától, másrészt attól, hogy lesz-e megfelelően időzített külföldi pénzügyi támogatás és sikerül-e az ország adósságát átütemezni. Tavaly év vége felé Szerbiában jelentősen lelassult a külföldi befektetések beáramlása, valamint a belföldi politikai bizonytalanságok következtében romlott az üzleti légkör. Az év végére a keresetek indokolatlanul növekedtek, miközben csökkent az ipari termelés, tovább csökkent a vásárlóerő, és nagyok a nettó keresetek közti különbségek.²⁸

Üzleti kockázatok: A mikrogazdaság szintjén jelentkező üzleti kockázatok főként az elmúlt 10-13 év eseményeiből és a gazdaság általános állapotából erednek. Az ITDH információi szerint a következőkre érdemes odafigyelni. Szerbiában igen jellemzőek a vállalatok közti körbetartozások, amit a restriktív pénzpolitika csak súlyosbít. Ennek egyik következménye az általános pénzhiány, ami bizonytalanná teszi a számlák megfizetését. Ajánlott továbbá elkerülni az előfizetést, mert könnyen előfordulhat, hogy az áru egyszerűen eltűnik. A lejárt követeléseket jogi úton behajtani szintén nagy kihívás. Az átalakulóban lévő vállalati szektor és a pénzügyi csatornák ellenőrizhetlensége szintén növeli az adósságok behajthatóságának bizonytalanságát. A külkeres-

²⁶ Több pénzt a Vajdaságnak. *Magyar Szó*, 2003. február 14.

²⁷ *Magyar Szó*, 2003. február 15.

²⁸ Derűlátók a gazdaság képviselői. *Magyar Szó*, 2003. február 11.

kedelemben a készpénzes vagy a beérkezett átutalásos tranzakciók dominálnak.²⁹ A szállítások és a technológiai fegyelem bizonytalan és megbízhatatlan, nehézkes a vámkezelés, gondok vannak a tulajdoni nyilvántartással (ez utóbbi a Vajdaságban lényegesen jobb, mint Közép-Szerbiában).³⁰

A privatizáció során felmerülő üzleti kockázat szintjét az is növeli, hogy az úgynevezett társadalmi tulajdonforma továbbélése következtében kialakult *tisztázatlan tulajdonviszonyok* ma is súlyos problémát jelentenek a vállalatok irányítása (döntéshozatal és a menedzsment felelőssége) és eladása szempontjából.

A vajdasági magyar vállalkozók gazdasági helyzete és problémái

E tanulmány alaptétele, hogy az a kisebbség tud megmaradni, amely erős gazdasági bázisra támaszkodik. Ezzel szemben a vajdasági magyarokról elmondható, gazdasági helyzetük folyamatosan romlik, ami annak tudható be, hogy kimaradtak az elmúlt évtized tőkefelhalmozási folyamataiból. A délvideki magyar népesség folyamatosan fogy, aminek egyik fő oka egyrészt az asszimiláció különösen a szórványmagarság körében, de már Újvidék körül is, másrészt a kilencvenes években bekövetkezett emigráció, amelyre a háborús válságon kívül fontos motivációs tényezőként hatott a szegénység, a munkanélküliség, a reformok lassúsága, a leszűkült szociális-kulturális kisebbségi élet és fejlődési tér. A Vajdaságból mintegy 50 ezer magyar vándorolt el a kilencvenes években, legtöbben a viszonylag fejletlen dél-bánáti régióból és a gazdasági és kulturális szempontból is legfejlettebb Észak-Bácskából.³¹

Jelenleg a Vajdaságban a magyarok többsége olyan környezetben él, ahol a mezőgazdaság és az élelmiszeripar dominál, és ahol a szerb kormányzat szándékosan visszatartotta az ipar fejlesztését, aminek következtében kevés a szakképzett munkást igénylő munkahely. Mivel a magyarok által lakott területekre telepített élelmiszeriparban is leginkább betanított munkásokra van szükség, a magyarok jelentős része él idénymunkából részfoglalkoztatásban. (Ezzel szemben ami a magyarok közszférában való jelenlétét illeti, számarányukhoz képest alulreprezentáltak a bíróságokon, az ügyészségeken, a közigazgatási szervekben, a belügyi szervekben, viszont az önkormányzati és tartományi képviselői testületekben és a községi végrehajtó szervekben részvételük megközelíti a lakosság nemzetiségi összetételének arányát.³²)

Habár a gazdasági szférára vonatkozó arányokról statisztikai adatok nem állnak rendelkezésre, feltételezhető, hogy a társadalmi vállalatok menedzsmentjében a magyar nemzetiségűek rendkívül alulreprezentáltak. Egy topolyai középvállalkozóval készült interjú során kiderült, hogy a község területén lévő társadalmi vállalatokban egykét kivétellel szerb az igazgató (a felsorolt 19 vállalatból 2-ben volt magyar az igazgató), a gépsoroknál dolgozók 80 százaléka viszont magyar. Szabadkán az arány hasonló, mintegy 220 vállalatigazgatóból mindössze 3 magyar.³³ Ennek egyik negatív követ-

²⁹ Lásd még a <http://www.business2hungary.hu/> honlapon a Jugoszláviával (Szerbia és Montenegróval) foglalkozó részben a „Bankrendszer, fizetési feltételek” címszót

³⁰ Interjú Pallos Andrásal.

³¹ Dr. Gábrity Molnár Irén: *A Vajdaság munkaerő-piaci helyzete* (Gazdaságszociológiai elemzés), 4.

³² *Magyar Szó*, 2003. február 1.

³³ Interjú Szecsei Mihállyal.

kezménye, hogy a magyarok a privatizációban is hátrányos helyzetből indulnak, hiszen nagyon sok esetben a vállalati menedzsment privatizál egy vállalatot. Az interjúk során az is elhangzott, hogy sok esetben a társadalmi vállalatokban a menedzsment az évek során saját tőkét halmozott fel azáltal, hogy a vállalatból „átmentette” a pénzt saját magánvállalkozásába, illetve szándékosan lezüllesztette a vállalatot, majd csődbe vitte, hogy potom áron megvásárolhassa. Emiatt tudnak most elsősorban szerbek privatizálni, és emiatt nem rendelkeznek a magyarok megfelelő tőkével. A társadalmi vállalatokon kívül jelentősebb tőkefelhalmozásra a kilencvenes években illegális üzletekből – „feketézésből” – volt még lehetőség, amiben magyarok szintén kevésbé vettek részt, részben azért, mert kevésbé számíthattak a hatóságok elnézésére és jóindulatára.³⁴

A *vajdasági magyar vállalkozói réteg* elsősorban olyan kis- és középvállalkozókból áll (nagyvállalkozó szinte nincs is), akik olyan területekre szakosodtak, ahol a társadalmi vállalatok nem voltak jelen, mint például számítógép-kereskedés, telekommunikáció, kereskedelem, szolgáltatás, tehát nem termelési ágazatokra. Az ő részvételüket a privatizációban az is korlátozza, hogy teljesen más ágazatban tevékenykednek, mint a privatizálásra kerülő vállalatok.³⁵ A délvidéki magyarság elsősorban az általa lakott területen működő kis- és középvállalkozások *árveréses úton történő privatizációjában* érdekelt, hogy ott jusson a megmaradásához és boldogulásához elengedhetetlen gazdasági pozíciókhoz. Erre viszont önerőből nem képes a fent említett okokból, az alacsony árak és a hatéves részletfizetési lehetőség ellenére sem, hiszen minimális kezdőtőkét sem képes előteremteni. Privatizációs célra hitelt felvenni gyakorlatilag nem lehet, vagy ha lehet, csak rossz kondíciókkal. Az interjúk során többször elhangzott, hogy a bankkölcsönöknél is tapasztaltak negatív diszkriminációt a magyar vállalkozók. Ennek megítélésére megint nincsenek egzakt statisztikai adatok, viszont bizonyos, hogy a tőkehiánnyal küszködő bankok maguk döntenek el, hogy kit tartanak hitelképesnek, amibe még az etnikai diszkrimináció is belefér, habár lehet, hogy egyszerűen a „kapcsolati tőke” határozza meg, ki jut hitelhez és ki nem. Ehhez kapcsolódik az a probléma, hogy a délvidéki magyarság nincs igazán jelen Belgrádban, és nem jut hozzá a fontosabb információkhoz.

A magyarok által lakott régió gazdasági esélyének javítása érdekében kilenc szomszédos község együttműködésére született kezdeményezés, amelynek alapvető célja a térség fejlesztése, szorosabb együttműködés megvalósítása a gazdasági élet területén, a privatizációs eljárások során, a külföldi befektetések térségbe vonzása és a magánvállalkozások serkentése. Az akció a VMSZ-szel alapvetően partneri viszonyban lévő vajdasági szerb pártok körében (például a Vajdasági Szociáldemokrata Ligában) is heves ellenérzést váltott ki, szecesszióra való törekvéssel és a tartomány Koszovó véres sorsára juttatásával vádolva meg a magyar pártokat.³⁶ Az esemény tükrében megállapítható, hogy még a multietnikus jellegéről és toleranciájáról híres tartományon belül is képes hatni és félelmet generálni a nacionalizmus, adott esetben gazdasági jellegű kezdeményezéseket is veszélyeztetve.

A vajdasági magyarok eddigi távolmaradása a privatizációtól a tőkehiánnyal köszönhető. Ezt kölcsönökkel lehetne ellensúlyozni, de jelenleg Szerbiában ez a problé-

³⁴ Interjú Farkas Imrével.

³⁵ Interjú egy topolyai középvállalkozóval.

³⁶ Jan Briza: Serbia: Fears of new „Kosovo” in Vojvodina. Leaders of Vojvodina’s Hungarians deny move to unite municipalities conceals a separatist agenda. *IWPR*, 2003. március 4.

ma megoldatlan (ez persze egyaránt sújt mindenkit – nemzetiségi hovatartozástól függetlenül). A befektetések biztonsága szempontjából a világ 150 állama közül Szerbia a 147. helyen áll. A bankok elővigyázatosak, mert a törvények és a bírósági eljárások nem védik meg a kölcsön folyósítóit. Emiatt például jelzáloglevél nyújtásához a bankok előzőleg 8 különböző bírósági végzést kérnek.³⁷ A bankok tőkehiányának részben az az oka, hogy Szerbiában hiányoznak azok a beruházási alapok, amelyekre a bankok támaszkodhatnának hosszú lejáratú hitelek folyósítása esetén. Az éves kamatok is meglehetősen magasak, de az évi 14-18 százalékos kamatszint nem is lehetne sokkal alacsonyabb, amikor az éves hivatalos infláció 14-15 százalékos. A bankkölcsönök költségét az is emeli, hogy bármely banknál a hitelhez garancia kell, ami adminisztrációs kiadásokkal jár. A befektetéseket elősegítő hosszú lejáratú hitelek folyósítása sem kezdődött el. Szerbiában ugyan elkezdődött a bankrendszer reformja, ahhoz azonban hogy ennek a hitelezési gyakorlatban kézzel fogható eredménye is legyen a bírósági rendszeren is változtatni kellene, jelenleg ugyanis jóformán az adóst védi a törvény. A bírósági eljárások nehézkességét az is bizonyítja, hogy két év is eltelik, mire egy-egy csődeljárás teljesen lezárul.³⁸ Ez utóbbi korrigálására **a kormányzat most bocsátotta nyilvános vitára a csődeljárásról szóló törvényjavaslatot, amely pontosabban meghatározza a hitelezők jogait, a csődeljárás határidejét és eljárását. Az új törvény lehetővé teszi a gazdaság gyorsabb és eredményesebb privatizálását.**³⁸

A vajdasági magyarok gazdasági erejének növelése érdekében a szabadkai székelyű Most-Híd Térségfejlesztési Központ nemrég kezdeményezte a Vajdasági Magyar Vállalkozók Szövetségének életre hívását azzal a céllal, hogy ösztönözze a magyar vállalkozók egymás közötti társulását, ami a privatizációban való fellépésüket is segítheti.⁴⁰

Következtetések és javaslatok

A szerbiai befektetések messze nem kockázatmentesek, de a privatizáció most zajlik és nem lesz még egy ilyen lehetőség. Magyarország részéről elsősorban a vajdasági vállalkozókkal kialakítandó piaci együttműködésre, támogatásra lenne szükség, másodsorban a magyarországi befektetők ösztönzésére a privatizációban való részvétel érdekében.

Javaslatok a magyarországi befektetők támogatására

– Az említett politikai és gazdasági bizonytalanságokból eredő kockázat átvállalása illetve megosztása. Ennek egyik módja lenne egy **kockázati tőkealap létrehozása**, amibe banki és üzleti tőkét is be lehetne vonni. Ezenkívül egyéb gazdasági ösztönzőket is alkalmazni lehetne magyarországi cégek vajdasági beruházása esetén, például **adókedvezményekkel lehetne őket támogatni**. Az állam vagy bankok állami támogatással folyósíthatnának kedvezményes hitelt vajdasági tőkeberuházások finanszírozására úgy, hogy a kedvezményezett magyarországi cég hazai ingatlanját helyezné jelzálog-

³⁷ Miért drágák a kölcsönök? *Magyar Szó*, 2003. február 23.

³⁸ Pénzforgalmi rendelet. *Magyar Szó*, 2003. február 26.

³⁹ Felgyorsul a privatizáció. *Magyar Szó*, 2003. április 4.

⁴⁰ Magyar Vállalkozók Szövetsége alakul. *Magyar Szó*, 2003. január 28.

ba, illetve a finanszírozó a hitellel támogatott üzlet feltételeit is alaposan megvizsgálná a folyósítást megelőzően. A magyarországi vállalkozók szerbiai tőkebefektetéseinek ösztönzését szolgálhatná a Balkán Fejlesztési Alap – amely hitel- és segélyalapként működne – minél gyorsabb tető alá hozása.

– **Az információszolgáltatás hatékonyabbá tétele alapvető feltétel**, hiszen a magyar vállalkozók elsősorban azért nem mennek Szerbiába, mert szerintük átláthatatlannak az ottani viszonyok. A szerbiai privatizációról szóló információáramlás kifejezetten gyenge, mert annak ellenére, hogy vannak listák a privatizálandó vállalatokról, ezek csak a cégek nevét, székhelyét és az ágazati besorolást tartalmazzák (lásd PannonInvest honlap). Biztosítani kellene, hogy több információhoz lehessen hozzájutni az Interneten keresztül, ami feltüntetné a vállalati mérleget, a törzstőkét, az eszközöket, és egyéb információkat az adott vállalatról. A vállalkozói bizalom erősítését az is segítené, ha elismert cégek által auditált mérlegek kerülnének a nyilvánosság elé. Ennek az alapvető feltételnek a biztosítása a vajdasági szervek feladata lenne.

– Érdemes lenne arra is felhívni a Szerbia iránt érdeklődő magyarországi befektetők figyelmét, hogy ha szerbiai állampolgárral társulva vásárolnak cég tulajdonrészt a privatizáció során, akkor még kedvezőbb feltételekhez jutnak. Azért is lenne igen pozitív, ha magyarországi vállalkozók vajdaságiakkal társulva lépnének a szerbiai piacra, mert ezzel az eddig forráshiány következtében a privatizációból szinte teljesen kimaradt vajdasági magyarság is bekapcsolódhatna a magánosításba. Fennáll annak a veszélye, hogy a vajdasági magyarság esetleg teljesen kimarad a most zajló privatizációból, ami hosszú távon teremtene számára hátrányos gazdasági pozíciót Szerbiában.

– Az is a vajdasági intézmények felelőssége, hogy megfelelően **tájékoztassák a magyarországi vállalkozókat** arról, hogy pontosan mit jelent az, hogy „nagyon kedvező áron” lehet cégekhez hozzájutni. Amíg ennek pontos részleteit hosszas nyomozás árán lehet megtudni, addig nem csoda, hogy nem oldódik az általános bizalmatlanság a magyar befektetők részéről. Eddig a vajdasági politikusok nem fordítottak vagy nem tudtak kellő figyelmet fordítani ezen információk piacra juttatására. A magyar kormány jelezhetné a vajdasági tartományi illetékesek számára, hogy a potenciális magyarországi vállalkozók mozgósítása érdekében elengedhetetlen és kívánatos egy, a nyilvánosság számára könnyen elérhető, megbízható adatbázis létrehozása (lehetőleg interneten keresztül, de jelentősebb szaklapokban, mint pl. Figyelő is tájékoztatni lehetne a magyar vállalkozókat a privatizálandó vajdasági cégekről). Amennyiben a kormány szándékában áll a fenti javaslatok alkalmazása, célszerű volna azokat ismertetni a vajdasági magyarokkal együttműködési lehetőségek kialakítása érdekében, a szerepek világos és egyértelmű megfogalmazásával.

Javaslatok a vajdasági vállalkozók támogatására

– Az Új Kézfogás Közalapítvány **privatizációs hitelt** nyújthatna helyi vállalkozóknak, olyan ingatlanfedezettel, ahol a telekkönyvi papírok rendben vannak, illetve egy megbízható audit cég közbeiktatásával, amely átvizsgálná a pályázó vállalatokat.⁴¹ Másik lehetőség, hogy ha az OTP valóban belép a szerbiai piacra, ahogyan azt most tervezi, akkor a bank folyósítsa a magyar állam által támogatott kedvezményes kondíciójú hi-

⁴¹ Interjú Betyák Máriával.

teleket ottani vállalkozók részére. Ez azzal az előnnyel járhatna, hogy kevésbé lenne átpolitizált a hitelek szétosztása, erősebben dominálnának piaci megfontolások.

– A magyar kormány támogatása irányulhatna a magyarok által lakott gazdasági körzetekbe, tehát szükség lenne olyan támogatási formára, ahol a pénzeket nemcsak konkrét vásárlásra adják, hanem bizonyos térségekbe irányulna **egy regionális fejlesztési koncepció** végrehajtása keretében.⁴² Kezdetben ki lehetne választani a magyar többségű községeket támogatási célterületnek, elsősorban Észak-Bácska és Észak-Bánát magyar többségű községeit, mint Ada, Becse, Csóka, Kanizsa, Kishegyes, Szabadka, Topolya, Zenta.

– Meg kellene oldani a **kisrészvényesek érdekképviselését** a nagyrészvényesekkel szemben, ami növelhetné a magyar vállalkozói szervezetek privatizációs képességét.⁴³

⁴² Uo.

⁴³ Interjú Szecsei Mihállyal.

II.

Ádám János

A magyar–szlovák gazdasági kapcsolatok fejlődési lehetőségei az EU-csatlakozás tükrében

Bevezetés

A magyar külkereskedelem struktúrája a rendszerváltozás után szinte azonnal átalakult és a piac igényeinek megfelelően nyugati orientáltságúvá vált. Ezt a folyamatot a természetes kötődéseken és a fizetőképes keresleten túl az is erősítette, hogy a Szovjet-unió felbomlásával hazánktól keletre egy mind politikailag, mind gazdaságilag instabil közeg alakult ki, ami igen kockázatosá tette az ilyen irányú üzleti kapcsolatokat.

Van azonban az ún. „keleti” piacoknak egy olyan szegmense, nevezetesen a visegrádi országok, ahol bár a politikai és gazdasági környezet stabilitása megfelel, illetve alig marad el a magyarországiétól, a kereskedelmi, illetve befektetési lehetőségek még nincsenek megfelelően kiaknázva.

Magyarországon, amikor az uniós csatlakozás gazdasági aspektusairól beszélünk, szinte kizárólag a nyugat-európai kereskedelmünk növelését helyezük előtérbe. Nem vitatható, hogy a nemzetgazdaság számára ezek a kapcsolatok hordozzák a legnagyobb értéket, de nem szabad elfelejtenünk, hogy hazánkkal együtt várhatóan mássik kilenc ország is csatlakozik 2004. május 1-jétől az Európai Unióhoz. Szükség van tehát arra, hogy állami szinten is felkészüljünk azokra a kihívásokra és lehetőségekre, amelyeket a vámhatár eltűnése ezekkel az országokkal való gazdasági kapcsolatunk fejlődésében jelenthet.

Szlovákia speciális helyzete

A velünk együtt csatlakozó országok közül Szlovákia két szempontból is különleges figyelmet érdemel. Az első szempont, hogy északi szomszédunknál, amellyel igen hosszú, mintegy 631 km-es határszakasz köt össze minket, csak viszonylag későn, az autoriter jellegű mečiar kormányzás bukásával indult meg a kereskedelmi kapcsolatok fejlődése számára rendkívül fontos, stabil és biztonságos gazdasági és politikai környezet kialakulása. Bár ez a fejlődés még jelenleg is folyamatban van, a küszöbön álló uniós csatlakozással várhatóan megszűnnek azok az akadályok, amelyek eddig elriaszthatták a magyar kis- és középvállalkozókat a szlovákiai megjelenéstől. Néhány

nagyvállalat már megjelent Szlovákiában (MOL, OTP, Danubiushotels Rt.) és Szlovákia ezzel a magyar tőkekihelyezések szempontjából máris első helyre került a régióban.

A Szlovákia déli részén elhelyezkedő hat járásban él a felvidéki magyarok túlnyomó többsége. Általános elmaradottság jellemző ezekre a járásokra szlovákiai viszonylatban, annak ellenére, hogy a régió jó adottságokkal rendelkezik. Ennek egyik oka, hogy az évtizedekig nehezen átjárható magyar–szlovák határ hátrányos, **periférikus helyzetbe** hozta ezt a vidéket. A Felvidék többségében magyarok lakta déli részeire emellett strukturális elmaradottság is jellemző, mert a lakosság többsége a gazdaság kevésbé termelékeny ágazataiban kap munkát. Ebben a régióban a legnagyobb a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya, itt (különösen Délkelet-Szlovákiában) a legnagyobb a munkanélküliség és eddig a külföldi beruházások is elkerülték a régiót. A külföldi beruházók többnyire nem merészkednek Pozsony 100 km-es körzetén túl.

Az eddigi negatív tendenciákat azonban az EU-csatlakozás remélhetőleg megfordítja, bár az előző évtizedben kialakult megrögzött gondolkodásmód még mindkét oldalon hosszú ideig hátráltathatja a fejlődést. A magyar–szlovák határ virtuálissá válása azonban mindenképpen hozzásegítheti ezt a régiót az elszigeteltségből való ki-töréshez.

További hátrányokat okozott a magyar közösség tagjai számára, hogy nagyrészt **kimaradtak a Mečiar-korszak alatt lezajlott ún. „nómenklatúra privatizációból”** és így a rendszerváltást követő eredeti tőkefelhalmozásból, amely olyan strukturális hátrányt jelenthet számukra a jövőben, amit önmagában az EU-csatlakozás sem valószínű, hogy felold.

Gazdasági-politikai környezet

Az ország általános politikai légköre feszültnek mondható. A múlt évi választások után a kormány 2002 decemberében, a ciklus legelején, meghozta az energiaár-emelésről szóló sokat halogatott döntést. Igen nagy társadalmi felháborodást keltett, hogy a kormány nem várta meg a fűtési szezon végét, hanem 2003. január 1-jétől átlagosan mintegy 40%-kal emelte meg a távfűtés, valamint a gáz és a villany díját. Ezzel szinte egy időben a kormány nyílt konfliktust vállalt fel a vasutasokkal, a szárnyvonalak teljes, alternatívák nélküli (pl. önkormányzati üzemeltetés) megszüntetésével és a nagyarányú elbocsátásokkal, ami ráadásul az érintettek számára teljesen váratlanul és előkészítetlenül történt. Ebben a helyzetben felerősödtek az EU-csatlakozást ellenző hangok.

Kedvezően befolyásolja azonban a vállalkezési környezetet, hogy a szlovák bankrendszer részleges instabilitása már a múlté. A mečiar-i időszakban a HZDS-hez (Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom) közelálló cégek hatalmas összegű hiteleket kaptak, amelyekből többnyire egy fillér sem került visszafizetésre. Ezért néhány Mečiar-közei bank stabilitása megingott. A Dzurinda-kormány hatalomra jutásával azonban sikeres volt a legfőbb szlovákiai bankok konszolidációja, majd privatizációja. A VÚB az olasz Intesa-csoport kezébe került, míg a Slovenská Sporitelna-t az osztrák Erste vásárolta meg. Érdekes adalék, hogy a bankpiacon nemrég megjelent OTP Bank Rt.-t (2002-ben az IRB-t vásárolta meg) az egyik legmegbízhatóbb szlovákiai bankként tartják számon. Az OTP Bank jelenléte a jövőben jó kiindulóponttá válhat a magyar cégek, de a szlovákiai magyar vállalkozók számára is.

Az 1999-es gazdasági mélypont után a **szlovák GDP növekedése 2002-re meghaladta a magyarországiét** és a közeli EU-csatlakozás a külföldi tőkebefektetések növekedése révén megteremtheti ennek a fejlődésnek a fenntarthatóságát. A szükséges stabilizációs intézkedések a költségvetési kiadások visszafogását vagy az infláció nagyobb mértékű emelkedését hozhatják magukkal, ami viszont csökkentheti a növekedést.

<i>Reál GDP növ. %</i>	<i>2000</i>	<i>2001</i>	<i>2002</i>
Magyarország	5,2	3,8	3,3
Szlovákia	2,2	3,3	4,0

Forrás: KSH, SÚSR

Az 1998-as rekord külkereskedelmi mérleghiány után a külkereskedelem bővülése mellett a mérlegegyensúly fokozatos javulásának a folyamata 2001-ben újra megtört, de ez a szlovák gazdaság egyre nagyobb nyitottságának a velejárója.

A Szlovák Köztársaság külkereskedelme, 1995–2001 (M USD)

	<i>1995</i>	<i>1996</i>	<i>1997</i>	<i>1998</i>	<i>1999</i>	<i>2000</i>	<i>2001</i>
Behozatal	9 226	11 448	10 770	13 724	11 687	13 316	14 729
Kivitel	8 596	8 831	8 251	10 720	10 062	11 803	12 600
Egyenleg	-630	-2 617	-2 519	-3 004	-1 625	-1 513	-2 129

Forrás: KSH, Szlovák Nemzeti Bank Statisztikai Hivatala

A magyar-szlovák gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok jelenlegi helyzete

A kilencvenes évek viszonylagos stagnálása után – részben a szlovák fizetőképes kereslet élénkülése következtében – jelenleg folyamatosan bővül a magyar-szlovák kereskedelem, de a magyar termékek még mindig nehezebben találnak piacra Szlovákiában és folyamatos Magyarország passzívuma.

A jelenleg rendelkezésre álló, legfrissebb adatok alapján elmondható, hogy mind a hazai, mind pedig a szlovák vámstatisztika a bilaterális árukereskedelem bővülését regisztrálta. Az elmúlt év azonos időszakához képest a **magyar termékek részesedése Szlovákia teljes importjában 2,56%-ról 2,75%-ra növekedett**, a Magyarországra irányuló termék-kivitel részesedése pedig a tavalyi 5,36%-os részarányhoz képest a teljes kiszállítás 5,53%-át adta (korona alapú mutatók).

A statisztikai adatok alapján 2002-ben euró alapon a magyar szállítások 14,6%-kal bővültek: az árustruktúrát vizsgálva jelentős dinamika valósult meg az energiahordozóknál és a nyersanyagoknál (részarányuk 11,4%-ról 13,9%-ra növekedett), amely hátrányosan befolyásolta termékszerkezetünket. A magas feldolgozottsági fokú gép- és berendezés-szállítások 26%-kal növekedtek (részarányuk 25,6%-ról 32,5%-ra emelkedett). A vámkoncessziók bővítése ellenére, egyedül az élelmiszer-, ital- és dohányárak exportja maradt el a tavalyitól (mintegy 20%-kal).

A Szlovákiából származó termékimportunk tovább bővült (+7,3%), áruösszetételét tekintve jelentősebb bővülés az élelmiszer-, ital- és dohányárak körében volt megfigyelhető (+36,8%), melynek eredményeként ezen árukörben is magyar passzívum alakult ki.

A 2002-es kétoldalú külkereskedelmi forgalom értéke 18,2%-kal nőtt, a külkereskedelmi termékgazdaság szempontjából Szlovákia 2002-ben Magyarország 17. kereskedelmi partnere volt.

A magyar–szlovák árukereskedelem 2002-ben

	KIVITEL		BEHOZATAL		EGYENLEG	
	2002	2002/2001	2002	2002/2001	2002	2002-2001
	M EUR	%	M EUR	%	M EUR	+/-
I. Élelmiszer, ital, dohány (0+1)	47,0	79,2	49,1	136,8	- 2,1	- 25,6
II. Nyersanyagok (2+4)	26,7	137,2	61,9	102,1	- 35,2	6,0
III. Energiahordozók (3)	46,4	139,5	96,1	90,4	- 49,8	23,4
IV. Feldolgozott termékek (5+6+7+8)	235,0	102,4	310,0	102,5	- 74,9	- 2,2
V. Gépek, gépi berendezések (7)	171,1	145,4	203,8	122,1	- 32,7	16,6
Szlovák Köztársaság összesen	526,2	114,6	720,9	107,3	- 194,7	18,1
Magyarország termékgazdasága összesen	36 503,1	107,4	39 926,9	106,4	-3 423,8	128,1
	2001	2002	2001	2002		
Országgrangsor	14	14	15	15		

Forrás: Gazdasági és Közlekedési Minisztérium, Budapest

Befektetői kapcsolatok

A kétoldalú gazdasági kapcsolatok bővülését azonban a kereskedelem fejlesztése mellett hosszú távon a közvetlen beruházások alapozhatják meg. A magyar vállalatok – a szlovák Nemzeti Bank 2002. szeptember 30-i nyilvántartása alapján, amely a már befolyt pénzeszközöket tartja számon – **192,3 millió euró** értékben szereztek részesedést a szomszédos Szlovákiában, amely a befektető országok sorrendjében a 8. helyet jelenti, 3,5%-os részesedéssel. 2002. I–IX. hónapjában a tőkebeáramlás 24,2 M euró-t tett ki. Kétoldalú viszonylatban szeptember végén a tőkemérleg 162,7 M eurós magyar aktívumot mutatott (azaz a szlovákiai cégek 29,57 M euró értékű befektetést eszközöltek Magyarországon).

A 2002-es évben a hazai befektetők között az **OTP Bank Rt.** a korábbi Befektetési és Beruházási Bank (IRB) megvásárlásával (700 M SK) meghatározó részesedést szerzett. Az idén megvalósított 300 M SK értékű tőkeemelés után tulajdoni részesedése 96,34% (a többi kisbefektető). Ugyancsak a tavalyi évhez kapcsolódik a **Danubiushotels Rt.** nagybefektetése, amellyel mintegy 27 millió euróért megvásárolta a **Pöstyénfürdő** üdülőkompexumot 14 szállodával.

Szlovákiában napjainkban mintegy **600 vállalkozás** van, amely magyar tőkerésszel jött létre. Túlnyomó többségüket már 1993–94-ben alapították, főként a dél-szlovákiai területeken. Létrejöttüket többnyire az alaptőke kedvező alacsony határa, a személyes kapcsolatok, valamint az ország megalakulása után keletkezett viszonylagos áruhiány alapozta meg. A cégek mintegy 15%-a működik 100%-os magyar tőkével.

A szlovákiai magyar–szlovák vegyes vállalatok között a kereskedelmi és szolgáltatási szférában működők dominálnak, de már létrejött néhány feldolgozó kisüzem is, különösen a fa- és élelmiszeripar területén. Ezekben a cégekben túlnyomórészt a kis- és középvállalkozók/vállalkozások vesznek részt mindkét oldalról.

A MOL Rt. jelenléte a szlovák piacon

A versenyhivatalok jóváhagyását követően a MOL Rt. a szlovákiai kőolajfinomítóban, a SLOVNAFT Rt-ben 36%-os tulajdonrészt és 50%-os döntési részt szerzett, azaz mindkét cég 50-50%-ban képviseltette magát a felügyelőbizottságban és az igazgatótanácsban. A SLOVNAFT Rt. tulajdonosi struktúrája ezt követően az alábbiak szerint alakult:

MOL Rt.	36%
SLOVINTEGRA	31%
PENTAGROUP	10%
kisbefektetők	23%

Az őszi folyamán megállapodás jött létre a két cég között, melynek értelmében – a versenyhivatalok jóváhagyása után – a MOL Rt. kivásárolja a SLOVINTEGRA részvényeit (oly formában, hogy 84 M USD készpénzt utal át és átadja a MOL-részvények 10%-át). E tranzakciót követően a MOL Rt. többségi tulajdonossá válik a SLOVNAFT Rt-ben (a teljes befektetés értéke mintegy 360 M USD, ezzel a MOL részesedése eléri a 67,8%-ot) és – a nemzetközi gyakorlatot figyelembe véve – vélhetően kötelezi majd a versenyhivatal arra, hogy vételi ajánlatot tegyen a kisbefektetőknek.

A vállalati struktúrát illetően is változás következett be 2002-ben: a MOL Slovakia-t megvásárolta a SLOVNAFT Rt. és beolvasztották a benzinkutakat üzemeltető BENZINOL-t a SLOVNAFT Rt-be.

A SLOVNAFT Rt. termelésének 1/3-át értékesíti Szlovákiában, 2/3 részt külpiacokra szállít. Legnagyobb külföldi felvevőpiaca Csehország, éves szinten 1 M tonna exporttal. A kétoldalú forgalom vonatkozásában évi 200 ezer tonna üzemanyagot szállítanak Magyarországra és kb. 100 ezer tonnát Tiszaújvárosból Kassa környékére.

Idegenforgalmi kapcsolatok

2002-ben a magyar statisztikai nyilvántartás alapján a beutazók száma az alábbiak szerint alakult:

	ezer fő	2002/2001 (%)
Szlovákiába beutazó magyar állampolgárok	3261	150,2
Magyarországra beutazó szlovák állampolgárok	4050	104,0

Forrás: KSH

A magyar statisztikai adatok a két ország közötti forgalom növekedését mutatják. Különösen jelentős a forgalom növekedése a magyar oldalon, ami azt jelenti, hogy egy-

re többen fedezik fel Magyarországon a közeli és viszonylagosan olcsó szlovákiai célpontokat, míg a másik oldalról csak kis növekedést mutat a vendégek száma.

Szlovákiai szálláshelyeken az elmúlt év I–III. negyedében 72 581 fő magyar vendéget regisztráltak (a tavalyinál 22%-kal többet), akik átlag 3,2 éjszakát töltek el a szomszédos országban.

A gazdasági kapcsolatok növekedésének akadályai

A visegrádi országok a rendszerváltozás után elsősorban a nyugati piacokra összpontosítottak. A Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (CEFTA) megteremtésének az volt a célja, hogy legalább részben lebontsa a gazdasági korlátokat a régióban, az ipari termékekre vonatkozó vámok felszámolásával létrehozta a szabadkereskedelem kereteit, de nem volt sikeres a nem vámjellegű akadályok, illetve az egyes mezőgazdasági termékekre vonatkozó vámok teljes körű felszámolásában.

Szlovákiára is jellemző, hogy speciális kedvezményekkel igyekeznek az országba csábítani a külföldi befektetőket. Ezek a kedvezmények legtöbbször egyedi és általánosan elmondható, hogy Szlovákiában, néhány nagy nyugati multinacionális cég számára adott különleges kedvezmények kivételével, nem volt vállalkozóbarát a gazdasági környezet, sőt ezek az engedmények a helyi vállalkozásokat különösen hátrányos helyzetbe hozták. Így ment csődbe például a Kassa környéki feldolgozóipari cégek és helyi termelők nagy része.

Valószínűleg ez a környezet okolható azért, hogy a kis és közepes tőkeerejű magyar vállalatok csak kis mértékben jelentek meg a szlovák piacon.

A magyar–szlovák határ menti kereskedelem szempontjából a kisvállalkozók, kézművesek, művészek vannak a leghátrányosabb helyzetben. A határ ugyanis az áruforgalom szempontjából nehezen átjárható, helyi kutatásunk alapján elmondható, hogy mindennaposak az értelmetlen várakoztatások. Ez legnagyobb mértékben az alacsony tőkével rendelkező vállalkozókat sújtja, és sokszor megghiúsítja a határ átlépését. A Kárpátok Alapítvány például jelentős összeggel támogatta a szikszói kézműves vásár megrendezését, a legtöbb Kassa melletti magyar kézművesnek mégsem érte meg végigcsinálni egy többnapos procedúrát a vámhivatalokban, hogy eljuttassa áruját, az amúgy néhány kilométerre fekvő Szikszóra.

A kulturális kötődéseknek is vannak adminisztratív akadályai, például illetéket kell fizetni egy hangszer határátléptetéséért.

A nagyobb vállalkozók forgalmát is akadályozza a túlbuzgó vámbürokrácia. A lassú ügyintézés a teherszállítás kapacitását is csökkenti, hiszen pl. egy teherautó a vámügyintézés ideje alatt már háromszor is fordulhatott volna a két ország között. Ez a kapacitáskiesés komoly problémát jelent a régió közepes vállalatai számára. További probléma, hogy a két ország nem fogadja el egymás minőségi bizonyítványait, sőt, Szlovákiában e téren nagyon nehéz új termék bevezetését elérni a piacon.

A fenti problémák az államközpontú gondolkodásból és az illegális gazdasági tevékenység folytatásának feltételezéséből adódnak Szlovákiában. A különböző vállalkozókat sújtó adók és illetékek úgy vannak megállapítva, hogy azok szabálysértés nélkül is büntetnek.

Rövid távon a következő lehetőségek kihasználására lenne lehetőség magyar vállalkozók számára Szlovákiában:

– Privatizációban való részvétel

Szlovákiában még nem zárult le a privatizáció folyamata és jelenleg nyomott áron lehet még néhány céghez hozzájutni. Problémát jelenthet azonban, hogy ezeket a cégeket előző tulajdonosaik, akik általában igen kedvezően jutottak hozzá a mečiar ú. „nómenklatúra privatizáció” idején, nagyrészt kifosztották és csak jelentős beruházással lehet újból működőképessé tenni őket.

– Ingatlanvásárlás

Kedvezőbbek a feltételei és igen nagy a várható haszna a szlovákiai ingatlanokba való befektetésnek. Magyar magáncégek minden korlátozás nélkül vásárolhatnak ingatlanokat Szlovákiában, jelenleg igen nyomott áron. Az EU-csatlakozás és a fokozatos ingatlanpiaci liberalizáció következtében az ingatlanárak a következő évtizedben akár a többszörösükre is emelkedhetnek.

Kiemelt lehetőség jelenleg, hogy több Magas-Tátrában található hotel tulajdonjoga eladó, alig 150 km-re a magyar határtól, kiváló sípályák mellett.

– Részesedés növelése a szlovák élelmiszeripari termékek piacán

A magyar élelmiszeripari termékek a földrajzi közelség ellenére csak korlátozott mértékben vannak jelen a szlovák piacon.

Az uniós csatlakozásból adódó lehetőségek

Az Európai Unió 2002 decemberében Magyarország mellett Szlovákiát is meghívta tagjai sorába. Ez szlovák részről a gazdasági és politikai stabilizáció irányába az elmúlt években megtett erőteljes lépések gyümölcse volt, habár nyilvánvalóak voltak a tiszta-gú bővítésről született döntés politikai elemei is. A tagsággal Magyarország mellett Szlovákia is alanyává válik egy olyan gazdasági és politikai feltételrendszernek, ami viszonylagosan gyors átváltozásra fogja készíteni az egyébként csak lomha fejlődésre képes államigazgatási-gazdaságirányítási rendszert.

Az 1945-től napjainkig mesterségesen nehezen átjárhatóvá tett **magyar–szlovák határ** a bővítési menetrend szerint 2004. május 1-jétől uniós **belső határrá válik**, amelyen nem korlátozható többé a személyek, az áruk és a munkaerő áramlása sem.

A ma még az egyszerű személyforgalomra is szigorúan kiterjedő határellenőrzést 2004 májusától a **teljes áruforgalom-liberalizáció** váltja majd fel (a személyforgalom ellenőrzése várhatóan 2007-től szűnik majd meg) és megnyílik a lehetőség az észak-magyarországi és a dél-szlovákiai, történelmileg összetartozó, régiók kapcsolatának újra-élesztésére.

Ennek a történelmi eseménynek a **pozitív hatása a Szlovákiában élő magyarok gazdasági helyzetére felbecsülhetetlen** és ettől a ponttól már nem a lehetőségek megteremtése, hanem a lehetőségek minél szélesebb körű kihasználása lesz a megoldandó feladat.

A magyar kormányzat szerepvállalásának lehetőségei

A kormányzatnak nagy szerepe van a csatlakozással kapcsolatos információk eljuttatásában a gazdaság szereplői számára. Ebben a munkában a megfelelő módon kelle-

ne tájékoztatni az észak-magyarországi vállalkozókat és a gazdaság más szereplőit **a határ átjárhatóságából adódó lehetőségekről, a munkavállalás, vállalkozás, befektetés és árumozgatás teljes liberalizációjáról magyar–szlovák viszonylatban**, ami a magyar csatlakozás egyik nagyon fontos, ám keveset hangsúlyozott hozadéka.

Fontos lenne a tájékoztatás a szlovák nyelvtudás hiányából adódó félelem eloszlásában is, hiszen ebben a helyzetben a szlovákiai magyarság kiemelt, hídszerephez juthat. A magyar–szlovák határ sok esetben korábban szorosan összetartozó és gazdaságilag együttműködő, együtt lélegző régiókat osztott ketté. Az EU-csatlakozás történelmi lehetőség arra, hogy újraélesszük ezeket az évszázados gazdasági kapcsolatokat – természetesen a mai követelményeknek és a versenyhelyzetnek megfelelően.

A gazdasági kapcsolatokat nagyban segítené, ha magyar vállalkozók-befektetők Magyarországon is hozzájuthatnának a szlovákiai üzleti jelenléthez szükséges nyomtatványokhoz, engedélyekhez, megfelelő magyar nyelvű tájékoztatóval ellátva.

A magyar állam az OTP Bankon keresztül **hitelgaranciával** is támogathatná a magyar befektetéseket. Nemzeti cél lehetne, hogy néhány éven belül olyan gondolkodásbeli változást érvényesítsünk el, ami közel hozná Szlovákiát a magyar gazdaság szereplőihöz és kevésbé tekintenénk idegenként erre a kulturálisan és történelmileg hozzánk oly közel álló területre.

Számítani lehet azonban arra, hogy szlovák oldalon a közös csatlakozás és a közös gazdasági érdekek ellenére – ugyancsak történelmi, illetve érzelmi okokból megpróbálnak majd akadályokat gördíteni a magyar gazdasági kiterjedés elé. Ezért lesz rendkívüli szükség a jól képzett szlovákiai magyarokra a magyar–szlovák gazdasági kapcsolatok felélénkítésében, hiszen ők helyzetüknél fogva tájékozottak a szlovákiai üzleti és jogi környezetről, míg a magyarországi helyzet sem idegen számukra.

Az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítványt (EÖKK) a Magyar Köztársaság Kormánya 1125/2002. (VII. 17.) kormányhatározatával hozta létre. Az EÖKK független, nem profitorientált kutató intézmény. A Közalapítvány célja a Magyar Köztársaság kisebbségpolitikájának tudományos megalapozása; a kisebbségpolitika stratégiai céljainak megvalósítása érdekében projektek és javaslatok kidolgozása; az Európai Unió tagállamai joggyakorlatának, kisebbségpolitikájának figyelemmel kísérése és tanulmányozása; a nemzeti és etnikai, nyelvi, valamint vallási kisebbségek helyzetének elemző és összehasonlító vizsgálata.

E célok megvalósítása érdekében az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány az alábbi főbb kutatásiirányokat határozta meg:

- kisebbségek – gazdasági átalakulás – regionális együttműködés;
- a kisebbségi jogok védelme a nemzetközi jogban;
- a romák helyzete Magyarországon;
- médianacionalizmus és európai integráció;
- regionális innováció és többnyelvűség;
- határon túli magyar fejlesztési-támogatási rendszer kidolgozása;

Az egyes témákhoz kapcsolódóan közvélemény-kutatások végzésére is sor kerül.

© Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány

Felelős kiadó: dr. Törzsök Erika elnök
Felelős szerkesztő: Réti Tamás
1093 Budapest, Lónyay u. 24. félemelet 1.
Levelezési cím: 1461 Budapest, Pf. 362.
Telefon: (+36 1) 216 7292, 456 0779
Fax: (+36 1) 216 7696
Internet: www.eokik.hu
E-mail: minor@eokik.hu

Nyomdai előkészítés és nyomás:
Stúdió MolnART, (+36 20) 203 9961,
E-mail: bekalabuno@freemail.hu